

Benlik kavramı bağlamında ‘Kürk Mantolu Madonna’ karakterlerinin çözümlenmesi

Serap Arslan-Akfırat¹

Özet

Bu çalışma, ‘benlik-kendilik’ kavramı ile ilgili soysal-psikolojik kuram ve araştırma bulgularının sunulduğu ve Sabahattin Ali’nin Kürk Mantolu Madonna romanının karakterleri bağlamında değerlendirildiği bir derleme - niteliksel çözümleme çalışmasıdır. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde benliğin yapısı, süreçleri ve içeriğiyle ilgili kuram ve araştırma bulguları sistematik bir çerçevede sunulmaktadır. İkinci bölümde roman karakterleri ve karşılıklı dinamik etkileşimleri, benlik değeri, benliğin yüceltilmesi, benliğin doğrulanması kavramları ile bağlanma kuramı çerçevesinde değerlendirilmekte ve niteliksel olarak çözümlenmektedir. Son bölümde ise roman karakterlerinin niteliksel analiziyle ortaya çıkan bulgular, ilgili literatür ışığında tartışılmakta ve ‘benlik/kendilik’ kavramıyla ilgili çalışmalara yol gösterecek araştırma soruları ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Benlik, kendini doğrulama, özsaygı istikrarı, bağlanma biçimleri, Kürk Mantolu Madonna

¹ Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Psikoloji Bölümü, aaserap@gmail.com

Analysis of the characters in 'Kürk Mantolu Madonna' regarding the self-concept

Abstract

The current study is a literature review – qualitative analysis study, through which the social-psychological theories and research findings on 'self-concept' are presented and evaluated regarding the characters of *Kürk Mantolu Madonna*, Sabahattin Ali's novel. The study is composed of three main parts. In the first part, the social psychological theories and research findings on the structure, processes and the contents of 'self-concept' are presented in a systematic manner. In the second part, the novel's characters and their mutual dynamic relationships are evaluated and analyzed qualitatively through the concepts of self-worth, self-esteem, self-verification and attachment theory. And in the last part, the findings of qualitative analysis were discussed in the light of the literature and some research questions on the self-conception were generated to be examined in the future.

Keywords: Self, self-verification, stability of self-esteem, attachment styles, *Kürk Mantolu Madonna*

Giriş

II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Berlin'de, Türk genci Raif ile Yahudi bir ressam olan Maria Puder'in yaşadığı tutkulu bir aşkı konu alan Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali'nin 1943 yılında yayınladığı romanıdır. Derinlerde ise, sosyal psikolojinin uzun yıllardır keşfetmeye çalıştığı 'benlik/kendilik' kavramının içeriği, yapısı ve süreçleri üzerine, ancak usta gözlemcilerin güçlü kalemleriyle aktarabilecekleri türden, Türk romanında, benzerine sık rastlanmayan izlenimler sunulur. Hem diğer romanlarında hem de öykülerinde genellikle umutsuzluk, yalnızlık, kaçış gibi psikolojik temaları derinlemesine işleyen Sabahattin Ali'nin (Korkmaz 1997) Kürk Mantolu Madonna eseri ise başlı başına bir psikolojik roman olarak kabul edilebilir.

'Benlik/kendilik' kavramı sosyal psikolojinin araştırma konuları arasında merkezi bir öneme sahiptir (Baumeister, 1987). Tarihsel olarak da, ilk sosyal psikoloji kuramcılarının en önemli çalışma alanı olmuştur. Benlik kavramı sadece araştırmalara doğrudan konu edilmekle kalmamış, aynı zamanda diğer psikolojik kavramların/durumların/süreçlerin açıklanmasında da benliğe merkezi rol yüklenmiştir (örn. tutumlar konusunda, bkz. Petty ve Cacciopo 1986). Başka bir deyişle, bir taraftan benliğin kendisinin ne olduğu hala birçok araştırmannın temel sorusunu oluştururken; diğer taraftan birçok psikolojik olgu, benlik kavramı dahil edilmeksizin anlaşılammaktadır.

Sosyal psikolojide önemli rol oynayan, kendilik değeri, özsaygı, kendini doğrulama, bağlanma biçimleri gibi kavramlar, genellikle ölçeklerle toplanan verilerle veya laboratuvar ortamlarında araştırılmaktadır. Ne var ki bu tür çalışmalarda sosyal yaşamın karmaşıklığı, insanlar arasındaki karşılıklı dinamik etkileşimler, bu etkileşimlerin her bir insanın benlik görüşüne nasıl yansıdığı bir ölçüde ihmal edilmektedir. Oysa gündelik yaşamda insanlar sürekli etkileşim halindedir ve yaşamın kendisi esasında inişli çıkışlıdır. Her ne kadar kurgu da olsa, romandaki hem olaylar, hem de karakterler psikolog olmayan fakat güçlü sezgilere sahip bir edebiyat ustasının gözlemlerini/deneyimlerini yansıtmaktadır. Roman, insanlar arasındaki karşılıklı dinamik etkileşimler göz ardı edilerek kullanılan ölçeklerle veya laboratuvar gibi yalıtılmış/yapay ortamlarda elde edilen veriler yerine, gerçek yaşamdaki izlenimlere dayanan çok değerli veriler sunmaktadır. Bu tür veriler, ancak karmaşık sosyal yaşamın sistematik olarak gözlenmesi yoluyla edinilebilmektedir. Dolayısıyla, şair, yazar gibi, işi biraz da insan tanımaya dayalı ustaların gözlemleri, genel olarak insan psikolojisi, özel olarak da benlik kavramı üzerine çok değerli veriler sunmaktadır.

Bu çalışmayla, ‘benlik’le ilgili sosyal psikolojik kuram ve araştırma bulgularının sistematik şekilde sunulması ve belirli bir tarihsel/sosyal dönemde varlık kazanan, karşılıklı dinamik etkileşim içerisinde bulunan roman kişileri bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu sebeple, bu çalışma, bir edebi değerlendirme değil, sosyal psikolojik bir literatür derlemesi ve niteliksel çözümlenme çalışmasıdır (Sabahattin Ali eserlerinin edebi açıdan incelemesi için bkz. Korkmaz, 1997). Sosyal psikolojide merkezi bir yere sahip olan ‘benlik-kendilik’ kavramıyla ilgili kuramlar ve araştırma bulguları, roman kişileri bağlamında incelenmektedir. Diğer bir deyişle, bir taraftan romanın örgüsü ve romandaki kişilerin psikolojik özellikleri, benlik-kendilik üzerine yapılan sosyal psikolojik bir derleme çalışmasına yol göstermektedir. Diğer taraftan roman karakterlerinin benliklerinin içeriği, yapısı ve süreçleri niteliksel olarak çözümlenmektedir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde benliğin içeriği, yapısı ve süreçleriyle ilgili sosyal psikolojik kuramlar ve araştırma bulguları sunulacaktır. İkinci bölümde Kürk Mantolu Madonna’nın karakterleri ve karşılıklı etkileşimleri, özellikle benlik değeri, benliğin yüceltilmesi ve benliğin doğrulanması kavramları ile bağlanma kuramı çerçevesinde değerlendirilecek ve niteliksel olarak çözümlenecektir. Son bölümde ise roman karakterlerinin niteliksel analiziyle ortaya çıkan bulgular, ilgili literatür ışığında tartışılacaktır.

Güdümlü Benlik

‘Benlik’in içeriği, yapısı ve süreçleriyle ilgili çalışmaların ve kuramların çoğu, Amerikan veya Batı kültürü içerisinde yetişen bireyi esas almaktadır. Amerikan kökenli kuramlarda benlik, genellikle bireyleri diğerlerinden ayıran kişisel özelliklerin özgün bir bileşimi olarak görülmektedir (örn. bkz. Higgins ve May, 2001; Baumeister, 1987). Higgins ve May (2001), benlik kavramının ayırt edici ve görece sabit kişisel özelliklerden oluştuğunu belirtmektedirler. Baumeister (1987) da, benliği, kişinin, kendisinin kim olduğuna dair bütünsel ve sürekli farkındalığı olarak tanımlamaktadır. Kısacası benlik kavramı, insanların kendisiyle ilgili genel inanç ve görüşleridir.

Batı kökenli benlik kuramları, insanın doğasının hedonik olduğunu ileri sürer. Hedonik ilkeler gereği insanlar, acıdan kaçınan ve zevk arayan bir doğaya sahiptir. Bu sebeple hem kendilerini ve dünyayı tanıma ve bilinebilir kılma (Bandura, 1994; Festinger, 1957), hem de kendileri hakkında olumlu görüş ve duygulara ulaşma ve bunları sürdürme gereksinimindedirler (Sedikides, Geartner ve Vevea, 2005).

Benlik Değerlendirme

Dünyayı bilinebilir ve denetlenebilir kılma güdüsü en temel güdülerden biridir (Bandura, 1994). Bir sonraki an neler olacağını bilememek ve olayları denetleyememek insan yaşamını tehdit eder. Bu sebeple, insanların, kendileri hakkında bilgi edinme, kendi kapasite ve sınırlılıklarını belirleme, fikir ve yeteneklerini değerlendirme gereksinimleri yaşamsal öneme sahiptir, dünyanın daha denetlenebilir şekilde algılanmasına hizmet eder (Festinger, 1954).

Sosyal karşılaştırma, bireysel benliğin tanımlanmasında ve deneyimlenmesinde en önemli süreç olarak kabul edilir (Brown, 1998). Festinger’e (1954) göre, insanlar, kendileri hakkında bilgi edinebilmek için, kendilerine benzer hedefler seçerek karşılaştırma yapmaktadırlar. Yeteneklerini geliştirebilmek ve eksikliklerini giderebilmek için karşılaştırma hedefi olarak biraz daha iyiler seçilmektedir. Bu karşılaştırma biçimi yukarı doğru karşılaştırma olarak adlandırılmaktadır.

Yansıtılmış değerlendirme süreci ise, diğer insanların gerçek veya hayali tepkilerine bakarak, kişinin kendi benliği hakkında çıkarımlarda bulunma süreci olarak tanımlanabilir (Brown, 1998). Bu süreçte, diğer insanlar bir ayna görevi üstlenmektedir. Böylece diğerlerinin gerçek veya kişi tarafından hayal edilen tepkileri, o kişinin kendi benliğini tanımasına ve gerekli düzenlemeleri yapmasına olanak sağlar. Yansıtılmış değerlendirme sürecini temel alan kuramlardan *Kendini Doğrulama Kuramı* (Self Verification Theory; Swann, Stein-Seroussi ve Giesler, 1992), insanların kendi benlikleriyle ilgili görüşleri ile başkalarının kendileri hakkındaki görüşlerinin uyuşmasını istediğini; bu takdirde dünyanın onlar için daha tanıdık, bilinebilir ve böylece denetlenebilir bir yer olacağını öne sürmektedir. Kurama göre insanın başkaları tarafından doğru anlaşıldığını düşünmesi, onun benlik kavramını desteklemektedir. Ters durumlar, yani bireyin kendisi hakkındaki görüşleriyle, başkalarının o birey hakkındaki görüşlerinin çeliştiği durumlar kişide psikolojik rahatsızlıklara yol açmakta ve kişinin özsaygısını etkilemektedir (Hoelter, 1984).

Olumlu Benlik Görüşünü Sürdürme

İnsanların kendileri hakkında olumlu hisler taşımaya, kendilik değerlerini en üst seviyeye getirmeye ilişkin eğilimleri *benliğin yüceltilmesi* (self-enhancement) olarak adlandırılır (Baumeister, Heatherton ve Tice, 1993; Brown, 1998). Bu eğilimin sonucu olarak da, benlik, bir kez oluştuktan sonra, kendini sürekli, yeniden ve kayıran biçimde inşa etmektedir. Greenwald’a göre (1980) benlik, insanın kişisel tarihini yazan bir yapıdır. Ancak

bu tarihçi, olayları kişiyi kayıracak şekilde yorumlamakta, oluşturmakta, hatta çarpıtmaktadır. Örneğin insanlar kendi başlarına gelen olumlu sonuçları kendi içsel özelliklerine (zeka, çaba gibi), olumsuz sonuçları ise dış etmenlere (şans gibi) yüklemekte (Jones ve Nisbet, 1971; Mezulis, Abramson, Hyde ve Hankin, 2004;) kendilerinde gördükleri önemli özelliklerin diğer insanlarda bulunmadığına inanmaktadırlar (Bosveld, Koomen, van der Plight ve Plaisier, 1995). Sırasıyla kendini kayırma yanlılığı ve yanlış benzersizlik algısı olarak adlandırılan bu durumlar, insanların kendilerini başkalarından daha olumlu ve değerli görme isteklerinden kaynaklanmaktadır. Yapılan çalışmalar, bütün insanların onaylanmak ve olumlu geri bildirim almak istediğine işaret etmekte; kendilerini diğerlerinden daha üstün, daha adil, daha akıllı, daha sıcak, daha yetenekli gördüklerini göstermektedir (Brown, 1998; Pelham, 1991).

Batı kökenli kuramlarda sunulan insan modeline göre, bireyin kendini değerli hissetmesi, kendisi hakkında olumlu duygu ve görüşlere sahip olması, diğerlerinden daha olumlu ve kendine özgü olma koşuluna bağlanmaktadır. Eğer birey, kendisinden 'daha iyi' özelliklere sahip insanlar tarafından çevrelenmişse, onun kendisini daha olumsuz olarak değerlendireceği düşünülmektedir (Brown, 1998). Böyle durumlarda, Festinger'e (1954) göre, insanlar karşılaştırma hedefi olarak kendilerinden biraz daha kötülerini seçmektedir. Aşağı doğru karşılaştırma olarak adlandırılan bu karşılaştırma biçimi benlik değerinin sürdürülmesine ve benliğin yüceltilmesine katkı sağlamaktadır (Baumeister vd., 1993).

Benzer şekilde Tesser'in (1988) *Benlik Değerlendirmesinin Sürdürülmesi Kuramı* da (Self-Evaluation Maintenance Theory) kişinin yakın ilişki içinde bulunduğu diğer insanların başarılarını kendi başarısıymış gibi hissettiğini, bununla gurur duyduğunu; ancak, bunun olabilmesi için, değerlendirme yapılan boyutun kişinin kendi benliğiyle yakından ilgili olmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Eğer değerlendirme yapılan boyut, kişinin kendisi açısından da önemli ise, yansıtma süreci yerine karşılaştırma süreci işlemektedir. Çünkü benlik bakımından önem taşıyan boyutlarda yakın diğerleriyle benzer olmak, kişide psikolojik rahatsızlık yaratmakta ve onu bu tür durumlardan kaçınmaya itmektir.

Özsaygı

Sosyal psikolojide üzerinde en çok durulan kavramlardan birisi özsaygıdır (self esteem). Rosenberg (1986) özsaygıyı insanın bir kişi olarak kendi değeri hakkındaki duygusu olarak tanımlamaktadır. Brown (1998) da özsaygının insanların genel olarak kendileriyle ilgili değerlendirmelerini ve hislerini kapsayan bireysel bir değişken olduğunu belirtmektedir.

Zaman içerisinde süreklilik gösteren, kişinin kendisiyle ilgili genel duygu durumu, bütünsel özsaygı terimiyle ifade edilmektedir (Dutton ve Brown, 1997). Ayrıca, özsaygı, kişinin içinde bulunduğu durumlardan, yaşanan olaylardan ve çevreden gelen bilgilerden de etkilenebilir ve kişinin kendisine ilişkin algısını değiştirebilir. Bu durumda bağlamsal özsaygıdan bahsedilmektedir (Kernis, Cornell, Sun, Berry ve Harlow, 1993).

Özsaygının veya kendilik değerinin kazanılmasıyla ilgili Batı literatüründe iki model öne sürülmektedir (Brown, 1998; Brown ve Marshall, 2001). Duygusal modele göre, özsaygının mantıksal bir temeli yoktur. Erken yaşlarda, çocuk-ana baba ilişkisi içerisinde farkında olmadan kazanılmaktadır. Erken yaşlarda kazanılmış olan kendilik değeri, kişinin daha sonra çeşitli alanlarda kendini nasıl değerlendirdiğini etkilemektedir. Gene bu modele göre özsaygının ait olma ve fail olma şeklinde iki boyutu vardır. Ait olma boyutu bilinç dışı süreçlerle, erken çocuklukta oluşmaktadır ve kişinin koşulsuz olarak sevildiğine ve güvenli bir ortamda yaşadığına ilişkin algısıdır. Fail olma ise dünyaya etki edebilme, yaratabilme ve dünyayı yönlendirebilme algısıyla ilgilidir. Bu iki algı yüksekse kişinin bütünsel özsaygısı da yüksek olmaktadır (Brown, 1998).

Bilişsel modele göre ise özsaygı, insanların çeşitli alanlarda kendi yetenekleri ve özellikleriyle ilgili değerlendirmelerinin genel sonucudur. Özsaygının kazanılmasında aşağıdan yukarıya bir süreç işlediği varsayılmaktadır. Yani bireyin çeşitli alanlardaki kendilik değerlendirmeleri, toplamda bireyin bütünsel özsaygısını oluşturmaktadır (bkz. Pelham ve Swann, 1989; Pelham, 1991). Pelham ve Swann (1989) çeşitli alanlarda kişinin kendi hakkındaki değerlendirmelerinin, onun benlik saygısının yapıtaşlarını oluşturduğunu; kişinin kendi yetenek ve başarılarını değerlendirmesi sonucu bütünsel bir kendilik değeri elde edeceklerini ileri sürmektedirler.

Bütünsel Özsaygı: Kendileri hakkında iyi veya kötü hissetme eğilimleri, yani özsaygı düzeyleri bakımından insanlar arasında farklılıklar vardır (Kernis vd., 1993). Araştırma sonuçları, düşük özsaygılılarla karşılaştırıldığında özsaygısı yüksek kişilerin, genel olarak kendilerini sevdiğini ve kendi özelliklerinin olumlu ve değerli olduğunu düşündüklerini, ayrıca net ve açık bir benlik kavramına sahip olduklarını göstermektedir (Baumeister vd., 1993; Crocker ve Blaine, 1993; Brown, 1998, Pelham, 1991). Yine, benlik yüceltmesiyle ilgili yanlılıklar, özsaygısı yüksek kişilerde daha güçlü gözlenmektedir (Brown, 1998). Yüksek özsaygılılar başlarına gelen olumlu olayları içsel ve istikrarlı nedenlere, olumsuz olayları ise dışsal ve geçici nedenlere bağlamakta (Brown, 1986; Crocker ve Blaine, 1993); kendi sahip oldukları özelliklerin önemini abartmakta ve kendi sahip olmadıkları özellikleri

küçümsemektedirler (Brown, Dutton ve Cook, 2001). Başarı ve başarısızlık yüklemelerini yine kendilerini kayıracak biçimde yapmaktadırlar (Dutton ve Brown, 1997). Yüksek özsaygılı kimseler başarısızlık yaşadıklarında üzülmekte hatta hayal kırıklığına uğramaktadırlar. Ancak bu durum, bütünsel kendilik değerlerini pek etkilememektedir (Baumeister vd., 1993). Brown, Dutton ve Cook (2001) yüksek özsaygılı kimselerin kendilik değerlerini korumak için çeşitli stratejilere başvurduklarını söylemektedirler. Örneğin başarısızlıklarının nedenini, düşük yeteneklerine bağlamak yerine, yeterince çalışmadıklarına bağlamaktadırlar (Dutton ve Brown, 1997). Ayrıca sosyal karşılaştırma hedeflerini, benlik saygılarını zedelemeyecekler arasından seçmektedirler. Yine, benliğin desteklenmesi (self-affirmation) olarak adlandırılan stratejiye daha çok başvurumaktadırlar (Sherman, 2009). Benlik desteklenmesi, özellikle, benlik değerine bir tehdit algılandığı durumlarda (başarısızlık gibi), benliğin değerini yeniden eski düzeye çıkarabilmek için, başvurulan bir yöntemdir. Benliğe yönelik tehdit ise kişinin kendi hakkındaki olumlu görüşlerinin sorgulandığı, aşağı çekildiği, bu görüşlere karşı kanıtların olduğu, meydan okunduğu bütün durumlar olarak kavramsallaştırılmaktadır (Baumeister, 1996). Örneğin, matematik sınavında başarısız olan yüksek özsaygılı bir birey, yaşayacağı değersizlik hissinden kurtulabilmek için Fizik ve Kimya derslerinden aldığı iyi notları düşünecektir. Böylece hem başarısızlık hissini yaratacağı stresten hem de savunma taktiklerine başvurmadan kurtulacaktır (Steele, 1988).

Düşük özsaygılı kişiler ise kendilerine karşı çelişik duygular beslemektedir. Düşük özsaygı, zaten kişinin kendinde daha az olumlu yan bulması ve kendine karşı çelişik hisler içinde olması anlamına gelmektedir (Brown 1998). Hatta özsaygısı aşırı düşük olanlar kendilerinde hiç olumlu yön bulamamakta, bazen de kendilerinden nefret etmektedirler (Bushman ve Baumeister, 1998). Ayrıca özsaygısı düşük kimseler kim olduklarından ve kendi özelliklerinin ne olduğundan çok da emin görünmemektedirler (Baumeister vd., 1993). Kendilerini değerlendirmeleri çok da tutarlı ve istikrarlı değildir; hayata karşı daha kuşkucu ve korumacı yaklaşmaktadırlar (Baumeister, 1993). Blaine ve Croker (1993) düşük özsaygılıların olumlu ve olumsuz olay yüklemelerinde görece daha tarafsız davrandıklarını, doğrudan benlik yüceltmesi stratejilerini kullanmadıklarını belirtmektedir. Başarısızlık durumunda ise kendilerinden utanç duymakta ve kendilerini bütün olarak değersiz hissetmektedirler. Eğer kişinin özsaygısı aşırı derecede düşükse kendi benliğini yıkıcı ve kendini küçültücü yüklemeler de yapabilmektedirler (Feather, 1989).

Baumeister (1993) benlik saygısı düşük kişilerin aslında kendilerini çaresiz, değersiz bireyler olarak görmediklerini, tersine, onların da yüksek benlik saygılılar gibi kendilerini iyi

hissetmek istediklerini söylemektedir. Ancak kendilerini üstün yaratıklar olarak görmek, benliklerini yüceltmek için daha az nedene sahip görünmektedirler ve kendilerinin olumlu niteliklerini işaret etmede pek de yetenekli değildirler. Crocker ve Park (2004) birinin kendi hakkında cesur ve güvenli iddialarda bulunması, doğrulanmama, başarısızlık ve hayal kırıklığı riski taşıdığı için, olumsuz benlik görüşüne sahip bireylerin, kendilerini büsbütün olumsuz hissettirebilecek bu yollara hiç başvurmadıklarını belirtmektedir.

Yapılan çalışmalar, özsaygıları düşük de olsa yüksek de olsa, bütün insanların kendilerini iyi hissetmek istediğine işaret etmektedir. Örneğin Pelham (1991) depresyon tanısı konmuş kimselerin bile, kendileri hakkında bir sürü olumsuz görüşe sahip olmalarına rağmen, en azından bir özellikleri hakkında olumlu görüşe sahip olduklarını ve o özelliklerini sonuna kadar savunduklarını bulmuştur. Yani insanlar en azından bir özellikleri hakkında olumlu görüşe sahip iseler, başkalarının da o özelliklerini kendi değerlendirdikleri gibi değerlendirmelerini istemektedirler.

Bağlamsal Özsaygı: Kişinin içinde bulunduğu durumlardan, yaşanan olaylardan ve çevreden gelen bilgilerden etkilenen bağlamsal özsaygı bakımından da insanlar arasında farklılıklar vardır (Kernis, Cornell, Sun, Berry ve Harlow, 1993). Bazı insanların özsaygı düzeyleri bağlamdaki değişikliklerden çok daha kolay etkilenmekte, istikrar göstermemektedir. Kernis ve arkadaşları (1993) özsaygı istikrarsızlığının, insanın kendisiyle aşırı meşguliyetiyle; değerlendirilme durumlarında aşırı hassasiyet göstermeyle; benlik değerlendirmesi sunan sosyal kaynaklara aşırı bağımlılıkla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Eğer kişinin genel özsaygısı yüksek fakat anlık durumlardan kolay etkilenen bir yapıdaysa, istikrarsız veya savunmacı yüksek özsaygı olarak adlandırılmaktadır. İstikrarsız yüksek özsaygılı kimseler, işler yolunda giderken kendilerini çok iyi hissetmekte, ancak olumsuz geri bildirim alma veya başarısızlık gibi tehdit edici durumlarda, benlik saygıları ani bir düşüş göstermekte, bu sebeple bu tür durumlarda, savunmacı hatta saldırgan tavırlar takınabilmektedirler (Baumeister, 1996).

Kernis, Grannemann, ve Barclay (1992) özsaygısı yüksek kişilerde, istikrarsızlığının, daha istikrarlı ve güvenli bir özsaygıya ulaşmaya ve bunu sürdürmeye yönelmekle; düşük özsaygılı kişilerde ise süregelen olumsuz benlik-görüşünden kaçınmaya çalışmakla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bütünsel özsaygısı düşük fakat istikrarsız kimseler, kendileriyle ilgili olumsuz duygular hissetseler de, bazı durumlarda kendilerini iyi/olumlu hissedebilmektedirler. Yani genel olarak özsaygı düzeyleri düşük de olsa, bazen kendileri hakkındaki olumsuz değerlendirmelerden kaçınabilmektedirler.

Kendini Doğrulama

Daha önce de belirtildiği gibi, *Kendini Doğrulama Kuramı* insanların kendileriyle ilgili görüşleri ile başkalarının kendileri hakkındaki görüşlerinin uyuşmasını istediğini, bu takdirde dünyanın onlar için daha tanıdık, bilinebilir ve denetlenebilir bir yer olacağını öne sürmektedir (Pelham ve Swann, 1989; Swann, Stein-Seroussi ve Giesler, 1992). Bu sebeple, insanlar kendileri hakkında kendileri gibi düşünen insanlarla birlikte olmayı tercih etmekte, bu tür geribildirimler aramaktadırlar. Örneğin kendisinin zeki olduğunu düşünen biri, onun gerçekten zeki olduğunu düşünenlerle arkadaşlık edecektir. Ya da kendisini başarılı bulan birisi, yine kendisinin başarısız değil, başarılı olduğunu düşünenlerle birlikte olmayı yeğleyecektir.

Benlik değeri bakımından da insanların, başkalarının, kendilerinin kendilerine verdikleri değer kadar değer vermesini yeğledikleri araştırma bulgularıyla desteklenmektedir. Bulgulara göre, olumsuz benlik görüşüne sahip kimseler kendi benlik görüşlerine uygun olarak olumsuz geribildirim aramakta; yüksek özsaygılı kimseler ise, kendilerinde daha fazla olumlu özellik gördükleri için, daha fazla olumlu geri bildirim ister görünmektedirler (Pelham ve Swann, 1989).

Pelham'a (1991) göre, olumsuz benlik görüşüne sahip bireylerin başkaları tarafından da olumsuz olarak değerlendirilmeyi yeğlemeleri, -kendi görüşleriyle başkalarının görüşleri uyduğu takdirde- dünyanın onlar için daha tanıdık, bilinebilir ve böylece denetlenebilir bir yer olacağı beklentisinden kaynaklanmaktadır. Bu sayede insanlar gerçek dünyadaki sosyal ilişkileri düzenleneme olanağı bulabileceklerdir. Yine de olumsuz geri bildirim karşısında, yüksek özsaygılılar kadar üzülmede, mutsuz olmaktadır. Ancak kendilerince olumsuz olan bir özellikleri hakkında başkalarından olumlu geri-bildirim alırlarsa, bu durum kendi benlik temsilleriyle çelişki ve psikolojik rahatsızlık yaratacaktır. Bu görüşleri destekleyecek görgül bulgular da mevcuttur. Örneğin, Swan, Hixon ve De La Ronde (1992), olumsuz benlik görüşüne sahip evli kişilerin, eşleri de kendilerini olumsuz gördüğünde evliliğe daha bağlı kaldıklarını bulmuşlardır. Campbell de (2005) insanların, eşlerinin kendilerini oldukları gibi görmelerini istediklerini, yanlış ve aşırı beklentiye kapılmalarını istemediklerini, aksi takdirde ileride sürtüşmeler ve anlaşmazlıklar yaşanabileceğini düşündüklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Swann De la Ronde ve Hixon (1994) da insanların, kendileri hakkındaki hem olumsuz hem de olumlu değerlendirmelerini olduğu gibi paylaşan, kendilerini nasıl görüyorlarsa o şekilde gören eşleri tercih ettiklerini bulmuştur.

Kürk Mantolu Madonna’da Benlikler

Çalışmanın bu bölümünde Kürk Mantolu Madonna’nın üç ana karakterinden yola çıkılarak, benliğin içeriği, yapısı ve süreçleriyle ilgili yukarıda aktarılan kuramlar ve araştırma bulguları değerlendirilecektir. Romandaki bu üç karakter, Raif Efendi’nin başından geçenleri aktaran genç (anlatan), bu gencin iş bulmasına yardım eden ve Raif Efendi ile tanışmasına aracı olan Hamdi ve son olarak da Raif Efendi’nin kendisidir.

Hamdi

II. Dünya savaşı öncesinde tüm dünyayı saran ekonomik kriz, Türkiye’yi de etkilemiş; birçok işletme çalışan sayısında azaltmaya gitmiştir. Romanda, Raif Efendi’nin başından geçenleri okuyucuya aktaran genç de (anlatan) işte bu ortamda işten çıkarılanlardan biridir. anlatan, umutsuzca iş aradığı günlerin birinde çocukluk arkadaşı Hamdi ile karşılaşır. Bu rastlantıyla başlayan olaylar, benlik değerinin hem düzeyi hem de istikrarı bakımından çeşitlilik gösteren bireylerin gündelik yaşamda nasıl etkileşimde bulduklarına; bu etkileşimin mevcut benliklere nasıl yansıdığına capcanlı örnekler sunmaktadır.

Romandaki olayları okuyucuya anlatan kişi, Hamdi ile karşılaştığı sıralarda, aylardır işsizdir. Hamdi ise komisyonculuk, orman, kereste gibi işlerle uğraşan bir şirkette müdür muavini olmuştur, iyi para kazanmaktadır. Hamdi ile anlatan kişi bir zamanlar, aynı okul sıralarını paylaşmış, eşit konumda iki arkadaştır. Ancak, geçen zaman içinde eşitler arasındaki denge bozulmuş, anlatanın durumu kötüye giderken, Hamdi, belki de şansının yaver gitmesi sonucu, daha üst konuma yükselmiştir. Hamdi, arkadaşıyla karşılaştığına memnun olmuştur.

Anlatan: “(Hamdi) Bana rastladığına memnun görünüyordu...” (Ali:14).

Festinger’in aşağı doğru karşılaştırma kavramı ile özellikle Tesser’in (1988) Benlik Değerlendirmesinin Sürdürülmesi Kuramı, Hamdi’nin memnuniyetinin altında yatan nedenleri anlamamıza yardımcı olabilir. Aslında usta kalem Sabahattin Ali, üzerinde çok sayıda bilimsel araştırma yapılan varsayımları ete kemiğe büründürmüş; Hamdi karakteriyle karşımıza çıkarmıştır. Anımsanacağı gibi, aşağı doğru karşılaştırma, yani insanların kendilerini, daha aşağıdakilerle karşılaştırması, kendilerini daha değerli hissetmelerini sağlıyordu (Festinger, 1954; Baumeister vd., 1993). Özellikle, karşılaştırma yapılan boyut, kişinin kendilik değeri açısından belirleyici ise, o boyutta kişi, özellikle yakın çevresinden

daha iyi olmak istemekteydi (Tesser, 1988). Bu çerçevede düşündüğümüzde, yüksek konumda çalışmak ve iyi para kazanıyor olmak, Hamdi’nin kendilik değerinin belki de en önemli kaynaklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilik değeri bakımından böyle önemli bir boyutta, bir zamanlar aynı konumda bulunduğu arkadaşını gerilerde bırakmış olmak belli ki Hamdi’ye kendini iyi/değerli hissettirmiştir. Sabahattin Ali, çok yalın fakat çarpıcı sözlerle çeşitli araştırmaların ortaya koyduğu bulguları formüle eder:

Anlatan: “İhtimal, eriştiği mertebeleri gösterebildiğine yahut da benim halimi düşünerek benim gibi olmadığına seviniyordu... Nedense hayatta bir müddet beraber yürüdüğümüz insanların başına bir felaket geldiğini, herhangi bir sıkıntıya düştüklerini görünce bu belaları kendi başımızdan savmış gibi ferahlık duyar ve o zavallılara, sanki bize de gelebilecek belaları kendi üstlerine çektikleri için alaka ve merhamet göstermek isteriz” (Ali, s.14-15).

Ne var ki Hamdi’nin kendine yüklediği değer güvenli değil, koşullu olduğu da anlaşılmaktadır. Hamdi karakteri, Kernis ve arkadaşlarının (1993) deyişiyle istikrarsız/savunmacı yüksek özsaygılı kimselere tipik bir örnektir. Crocker ve Park (2004) kişinin özsaygısının başkalarının gösterdiği saygıya ve başka dışsal özelliklere koşullu olduğu durumlarda, insanların, kendi benliklerini yüceltmek, özsaygılarını ilerletmek veya en azından mevcut özsaygı düzeylerini korumak gibi amaçlarla davrandıklarını belirtmektedir. Bu çerçevede düşündüğümüzde, Hamdi, kendine verdiği değeri sürdürebilmek için statü ve maddi olanaklar bakımından diğerlerinden üstün olduğunu her fırsatta görmek/göstermek ister. Örneğin, ilk karşılaştıkları akşam, Hamdi anlatanı evine, yemeğe çağırır. Fakat anlatana pek de misafirperverlik göstermez, onu önemsemez tavırlar takınır. Anlatanın *hala* edebiyatla uğraşmasını alaycılıkla küçümser. Hatta anlatanı eşine tanıtmayı bile *unutur*. Sabahattin Ali’nin çok yerinde betimlediği gibi buradaki unutkanlık aslında, bilinçli olmasa bile, işlevseldir; bir şekilde ulaşılan ama her an sarsılabilecek yüksek değerlilik duygusunun sürdürülmesine olanak sağlamaktadır:

“Mühimce mevkilere geçen adamların esaslı adetlerinden biri de galiba eski ve kendilerinden geri kalmış arkadaşlarına gösterdikleri bu biraz da şuurlu dalgınlıktı. O zamana kadar siz diye hitap ettikleri dostlarına birden sen diye hitap etmeye başlamak, karşıdakinin sözünü kesip birden manasız bir şey sormak...”(Ali, s.14).

Önemsemez tavırlarına rağmen, Hamdi yine de anlatana bir iş bulacağını, ertesi gün işyerine gelmesini söyler. Dediği gibi, ertesi gün Hamdi anlatana bir iş bulmuş, daha doğrusu bir iş *icat etmiştir*, hem de kendi çalıştığı firmada. Hamdi’nin anlatana, özellikle kendi firmasında iş *ayarlaması* da masum yardımseverlik özelliğinden kaynaklanmamaktadır elbette. Hamdi, kendisini anlatanla sürekli karşılaştırmak ve *ne kadar değerli* olduğunu kendine durmaksızın kanıtlamak gereksinimindedir. Anlatana kendi firmasında iş ayarlaması da bu gereksinimin doyurulmasına hizmet edecektir. Anlatan eğer Hamdi’nin işyerinde, hem de ondan daha alt konumda, hatta onun emri altında çalışırsa, Hamdi bir şekilde eriştiği yüksek kendilik değerini arttırma, benliğini yüceltme olanağı elde etmiş olacaktır. Romanın ilerleyen sayfalarında, Hamdi’nin kendinden daha aşağıda gördüğü, ama kendilerini koruyacak güçten yoksun diğer çalışanlara takındığı tavır da bunu kanıtlar niteliktedir. Örneğin, Raif Efendi’ye, onun *amiri* olduğunu her fırsatta göstermeye çabalar, bunu yaparken saldırganca davranmaktan da çekinmez:

“Hamdi Raif Efendi’nin tercümelerinde küçük bir daktilo hatası bulsa, hemen zavallı adamı çağırıyor, bazen de bizim odaya kadar gelerek haşlıyordu. Diğer memurlara karşı daima ihtiyatlı olan ve her biri bir türlü iltimasa dayanan bu gençlerden fena bir mukabele görmekten çekinen arkadaşımın, kendisine asla mukabeleye cesaret edemeyeceğini bildiği Raif Efendi’yi bu kadar hırpalaması, birkaç saat geciken bir tercüme için kıpkırmızı kesilerek bütün binaya duyuracak şekilde bağırması gayet kolay anlaşılabilirdi: İnsanları kendi cinslerinden biri üzerinde kudret ve salahiyetlerini denemek kadar tatlı sarhoş eden ne vardır? Hele bunu yapmak fırsatı, bir takım ince hesaplar dolayısıyla, ancak bir takım muayyen bazı kimselere karşı kendini gösterirse...” (Ali, s.20).

Hamdi’nin Raif Efendi gibi, kendinden daha güçsüz algıladığı kimselere takındığı saldırgan tavır, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Çünkü literatürde saldırganlık, şiddet, düşmanlık gibi tepkiler, istikrarsız yüksek özsaygılılar tarafından sıklıkla kullanılan savunma mekanizmaları olarak ele alınmaktadır (Baumeister, Campbell, Krueger ve Vohs, 2003; Kernis vd., 1993). Baumeister ve arkadaşları (2003) başarısızlık gibi benlik değerine tehdit oluşturan durumlarda istikrarsız yüksek özsaygılı kimselerin, ani savunmacı tepki gösterdiklerini ileri sürmektedir. Baumeister ve arkadaşlarına göre öfke, şiddet, düşmanlık gibi tepkiler, benliği savunmaya yönelik psikolojik bir mekanizmadır. Ancak, istikrarsız

yüksek özsaygılı kimseler, normal olayları bile tehdit olarak algıladıkları ve kendilik değerlerini yitireceklerinden korktukları için şiddete daha çok başvurumaktadırlar (Kernis vd., 1993; Baumeister, 1996).

Ancak, Hamdi karakteri, sadece kendinden daha düşük konumda olan ve kendini savunma gücünden yoksun kimselere, aslında benlik değerine hiç de tehdit oluşturmayacak durumlarda saldırganca davranmaktadır. Diyelim ki Hamdi, kendi konumuna göz dikmiş, rakip olarak algıladığı kişilere şiddet gösterse, bu savunmacı bir tepki olarak ele alınabilirdi. Ancak Hamdi'nin saldırgan veya küçültücü davranışlarının altında kendilik değerine yönelik bir tehdit algılaması yatıyor gibi görünmemektedir. Aslında bazen hiçbir tehdit edici uyarının olmadığı durumlarda da sözel veya fiziksel şiddete başvurulması, günlük hayatta da rastlanılan bir durumdur.

Bu durum, araştırılması gereken önemli bir sosyal psikoloji sorusunu gündeme getirmektedir: Benlik değerine yönelen bir tehdidin varlığı durumunda, şiddetin çeşitli türleri savunma mekanizması olarak işlev görüyorsa, benlik değerine yönelik bir tehdit yokken nasıl bir işlev görmektedir? Bu soru iki şekilde yanıtlanabilir. Birincisi, şiddet, kişilerin kendilik değerinde bir düşüş olasılığı olduğu durumlarda savunma işlevi (Baumeister, 1996), tam tersi bir durumda yani *kendilik değerinde bir yükseliş olasılığı olduğu durumlarda benlik yüceltici* işlev görüyor olabilir. Diğer bir deyişle, şiddet bazı durumlarda benlik yüceltme aracı olarak da kullanılabilir. Başkalarını küçük görme, horlama, azarlama, bağırma, fiziksel saldırı gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan şiddet, insanların kendilerini başkalarından daha üstün görmelerine, dolayısıyla da değerli oldukları hissini iletmeye, yani benliklerini yüceltmeye yarıyor olabilir.

Saldırgan tutumların altında benlik savunmasının ve yüceltmesinin yanı sıra bir başka önemli güdü daha yatmaktadır. Özellikle, Hamdi gibi, istikrarsız yüksek özsaygılı kişiler, çok değerli gördükleri kendilerini, başkalarının da aynı gözle görmesini, diğer bir deyişle, kendi değerlerinin doğrulanmasını güvenceye almak için de şiddete başvuruyor olabilirler. Hamdi'nin bütün tavırları, üstün konumda olduğunu başkalarına hissettirmeye/kabul ettirmeye çalışmak olarak özetlenebilir. Bu üstün konum da Hamdi'nin kendilik değerinin kaynağını oluşturmaktadır. Başkalarının ona tabi olması, sözünü dinlemesi, bağırduğunda sesini çıkarmaması onun büyük/önemli bir adam olduğuna dair kanıt sağlamaktadır kendisine. Karşı çıkma becerisi ve gücünden yoksun kişiler Hamdi'ye itaat edince, kendisinin değerli/önemli bir kişi olduğunun sağlamasını yapmış olmaktadır. Anımsanacağı gibi *Kendini Doğrulama Kuramı* (Pelham ve Swann, 1989), insanların kendi benlikleriyle ilgili görüşleri

ile başkalarının kendileri hakkındaki görüşlerinin uyuşmasını istediğini öne sürmekteydi. Burada söz konusu olan, kişilerin kendileri hakkındaki değerlendirmeleri ile başkalarının kendileri hakkındaki değerlendirmelerinin tutarlı olmasıdır. Hamdi, istikrarsız bile olsa yüksek özsaygıya sahiptir, kendini değerli görmektedir. Aynı şekilde başkalarının da kendisini değerli görmesini istemektedir. Fakat bunu ancak kendisine karşılık veremeyecek, daha güçsüz kimselere yapabilmektedir. Şiddet veya güç gösterisini yapacağı hedefler, muhalefet edebilecek güçte olsa, Hamdi kendi değeri hakkında şüpheye düşecek, bu durum da onda psikolojik rahatsızlık yaratacaktır.

Aslında Hamdi, anlatana her fırsatta önemsemez davranarak, daha üstün olduğunu gösterebilmek için ona kendi firmasında bir iş icat ederek (bir nevi yardım ederek), hem (sürekli aşağı doğru karşılaştırma olanağı bulacağından) benliğini yüceltmiş olmaktadır, hem kendini doğrulamış olmaktadır. Anlatanın ağzından dinleyelim:

“...kendisine cevap verilebileceğini, münakaşa edilebileceğini asla aklına getirmeden, küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşuyor ve bu cesareti hayattaki muvaffakiyetlerinden aldığı tavırlarıyla göstermekten de hiç çekinmiyordu. Yüzümde pek ahmakça olduğunu adamakıllı hissettiğim bir gülümseme ile hayran hayran ona bakıyor ve bu halimle kendisine daha çok cesaret veriyordum” (Ali, s.15).

Özetlersek, Hamdi, benlik değerini koruyabilmek ve kendini yüceltebilmek için, kendini kendinden daha aşağı konumdaki insanlarla karşılaştırmaktadır. Karşılaştırma hedefi, anlatan gibi yakın birisi olduğunda, kendisi için önemli olan konularda ondan daha üst seviyede olmak Hamdi’ye kendini iyi hissettirmektedir. Ancak, Hamdi’nin kendine verdiği değer istikrarlı ve güvenli değildir. Bu sebeple bu değer her fırsatta kanıtlanması, doğrulanması gerekmektedir. Bu sebeple, Hamdi kendine karşı çıkamayacak, kendinden güçsüz kimselere de bağırp çağırarak, emirler yağdırmakta, bu emirlere itaat edildiğini gördükçe de değerli olduğunun doğrulanmasını yapmış olmaktadır.

Sonuç olarak, benlik açısından önemli bir boyutta kişinin kendi yakınlarıyla kendini karşılaştırması, yalnızca benliğin yüceltilmesi gereksinimini değil, aynı zamanda benliğe yüklenen değer doğrulanması gereksinimini de doyuruyor görünmektedir. Yine, sözel ve fiziksel şiddet de sadece benliğe yüklenen değer savunulması/korunmasına değil, aynı zamanda benliğin yüceltilmesine ve bu şişirilmiş benliğin doğrulanmasına hizmet ediyor görünmektedir.

Anlatan

Kürk Mantolu Madonna, Raif Efendi'nin öyküsüdür. Ancak, Raif Efendi'nin serüvenini okuyucuya adı romanda geçmeyen bir genç aktarır. Anlatan, kendisini düşünemeyeceği kadar etkileyen Raif Efendi ile daha önce de değinildiği gibi, eski okul arkadaşı Hamdi'nin kendi firmasında bulunduğu iş sayesinde tanışmıştır. Ancak anlatan bu işe girmeden önce aylarca iş aramak durumunda kalmıştır. Hamdi'ye tesadüfen rastladığı zamanlarda, bütün iş arama çabalarının sonuçsuz kalması sebebiyle oldukça sıkıntılıdır. Bu duruma düştüğü için de herkesten utanmaktadır:

“...işin garibi, sıkıntımın arttığı ve ihtiyaçlarımın beni bugünden yarına bile çıkarması imkansız hale geldiği nispette, benim de çekingenliğim, mahcupluğum artar olmuştu... Bazı tanıdıklara sokakta rastladığımda, başıma öne eğip hızla geçiyordum... İnsanlara ne kadar muhtaç olursam onlardan kaçma ihtiyacım o kadar artıyordu” (Ali, s.12).

Anlatan, Hamdi'yle ilk karşılaşmasında da benzer duygular hisseder. Hatta Hamdi'nin kendisinden para isteyeceğini sanmasından korkar. Anlatanın, iş bulamamasından duyduğu utanç tartışmaya değer bir noktadır. Weiner (1985), utancın, kişinin kendisinden kaynaklanan ama denetleyemediği, başarısızlık gibi olumsuz sonuçlardan ileri geldiğini öne sürmektedir. Yani utancın kökeninde, kişiye acı veren olumsuz benlik değerlendirmesi yatmaktadır. Bu açıklamalara göre, anlatanın utanç duyması için, bir türlü iş bulamamasını, kendisinde eksik gördüğü bir takım içsel özelliklere (yetenek yoksunluğu gibi) bağlaması gerekmektedir. Oysa romanda anlatanın kendisinin bir takım yeteneklerden yoksun olduğuna inandığına dair herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Bu durumda anlatan niçin utanmaktadır?

Weiner'ın utançla ilgili açıklamalarında, insanların sosyal etkileşimi göz ardı edilmektedir. Oysa insanlar, sosyal bağlarını sürdürmek gibi yaşamsal öneme sahip güçlü bir güdüye daha sahiptir. Bu sosyal bağlar, sosyal statüyü, değerleri, başkaları tarafından kabul edilme ve ait olma duygularını kapsamaktadır (Leary ve Baumeister, 2000). Başkalarının gözündeki değer düşmesi, yeteneklerin başkaları tarafından sorgulanması ve dışlanma olasılığını yaratan durumlar ise sosyal tehdit olarak adlandırılmaktadır (Dickerson, Gruenewald ve Kemeny, 2004). Kişinin sosyal değerine veya statüsüne yönelen tehditler, reddedilme, olumsuz sosyal değerlendirilme, etiketlenme ve ayrımcılığa uğrama gibi acı

verici sonuçlar doğuracağından, sosyal tehditlerin varlığı durumunda çeşitli fizyolojik tepkilerle birlikte utanç duygusu da ortaya çıkmaktadır (Dickerson vd., 2004).

Bu görüşler, kültürlerarası çalışmaların bulgularını da açıklar niteliktedir. Yapılan çalışmalar, toplulukçu kültürlerde utanç duygusunun daha yaygın yaşandığına işaret etmektedir. Özellikle sosyal ilişkilerin uyum içerisinde sürdürülmesine yönelik başarısızlık anlarında, utanç ve suçluluk gibi duygular, toplulukçu kültürün ilişkisel benliklerinde daha yoğun ortaya çıkmaktadır (Kitayama, Park, Sevincer, Karasawa ve Uskul, 2009). Toplulukçu kültürlerde, diğer insanlarla kurulan bağlar ve uyum çok daha önemli olduğundan, yukarıda sosyal tehdit olarak adlandırılan durumlara özgü bir duygu olan utancın daha yaygın görülmesi de doğaldır.

Hem Dickerson ve arkadaşlarının (2004) görüşleri hem de kültürler arası çalışmaların sonuçları dikkate alındığında, anlatanın işsizlik sebebiyle niçin utanç duyduğu da açıklık kazanmaktadır. Anlatan, işsizlik sebebiyle sosyal statüsünde bir düşüş yaşamış, onların gözünde değerini yitirdiğini, hatta onlara muhtaç duruma düştüğünü düşünmüştür. Yoğun bir sosyal tehdit altında olan anlatan, şiddetli bir utanç duygusu yaşamaktadır.

Romana dönecek olursak, Hamdi'yle karşılaşması anlatanda bir rahatsızlık hissi yaratmıştır. Fakat bu rahatsızlık hissini temelinde sadece sosyal statüsündeki düşüşten kaynaklanan utanç yatmamaktadır. Aynı zamanda, bir zamanlar aynı konumdaki okul arkadaşının kendini geride bırakarak hayatta başarı kazandığını görmek, özellikle ilk akşam Hamdi'nin kendisine karşı gösterdiği umursamaz tavırlar anlatana sıkıntı vermiştir. Hamdi nasıl aşağı doğru karşılaştırma yaparak kendini iyi hissettiyse, anlatan da bir yukarı doğru karşılaştırma durumunda kalmış, bu da onda psikolojik rahatsızlık yaratmıştır.

Anlatanın bütünsel özsaygısının düşük mü yoksa yüksek mi olduğuyla ilgili çıkarım yapabilmek için romanda yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak, gerek uzun zamandır iş bulamamış olmasından, gerekse yazdığı edebi yazıların henüz önemli dergilerde basılmamış olmasından, anlatanın bağlamsal özsaygısının, o sıralarda oldukça düşük olduğunu söyleyebiliriz. Yani Kernis ve arkadaşlarının (1993) deyimiyle anlatan istikrarsız düşük özsaygılı biri gibi görünmektedir. Anlatan istikrarlı düşük özsaygılılar kadar kendini değersiz bulmamakta; ancak yaşam koşullarının kendisini getirdiği noktada kendine yüklediği değeri de sürdürememektedir. Hamdi ile karşılaşması da, anlatanın tam o sıralarda olumsuz değerlendirdiği benliğini doğrulayıcı bir etki yapmıştır. Hatırlanacağı gibi, Pelham ve Swann (1989) olumsuz benlik görüşüne sahip insanların, olumsuz geribildirim aradıklarını, buna rağmen olumsuz geribildirim aldıklarında kendilerini kötü hissettiklerini söylemişti. Anlatan

da kurama uygun olarak, Hamdi'nin kendine yaklaşımından mutsuz bile olsa, umursamaz ve küçümser tavırları hak ettiğini düşünmektedir. Hamdi'nin akşam kendi evinde anlatanyı eşine tanıtmayı bile unutmaması ve anlatanın edebiyatla uğraşmasını küçümsemesi anlatana acı verir. Ancak ertesi gün yine de Hamdi'nin işyerine gider:

"İçimde bir ümitten ziyade kendimi tezlil edilmiş görmek arzusu vardı. Adeta nefsim: 'dün akşam ses çıkarmadan dinledin ve onun sana karşı velinimet tavrı takınmasına razı oldun ya, haydi bakalım, bunu sonuna kadar götürmeli, sen buna layıksın' demek istiyordum.... Şimdi onun karşısında hakikaten amirim, hatta velinimetimmiş gibi şaşkınlık duyuyor ve bu kadar alçalan benliğime hakikaten bu muameleyi layık görüyordum.On iki saatten biraz fazla zaman içinde aramızda ne kadar büyük mesafe hasil olmuştu" (Ali, s.16).

Sonuç olarak, anlatan, sosyal tehdit altında olduğundan, kendini değerli hissetmemektedir. Hamdi ile etkileşimi boyunca da olumsuz benlik görüşünü doğrulayıcı davranmaktadır.

Raif

"niçin ilk defa gördüğümüz bir peynirin evsafı hakkında söz söylemekten kaçtığımız halde ilk rast geldiğimiz insan hakkında son kararımızı verip gönül rahatıyla öteye geçiveriyoruz?" (Ali, s.38).

Romanın ana karakteri Raif Efendi, bir şirkette Almanca çevirmenlik yapmaktadır ve bu işten kazandığı az parayla büyük bir aileyi tek başına geçindirmektedir. Raif Efendi'nin anılarını yazdığı fakat herkesten gizlediği bir defteri vardır, ara sıra bu defteri okuyarak eski günlerini hatırlamaktadır. Anlatan, Hamdi'nin kendisine icat ettiği işi kabul edince, Raif Efendi ile aynı odaya verilir. Anlatanın, pek sıradan, hiçbir önemli özelliği yokmuş gibi görünen Raif Efendi'ye ilişkin ilk izlenimleri şöyledir:

".. böyle kimseleri gördüğümüz zaman çok kere kendi kendimize sorarız : 'acaba bunlar neden yaşıyorlar? Yaşamakta ne buluyorlar? hangi mantık, hangi hikmet bunların yeryüzünde dolaşıp nefes almalarını emrediyor?..."

Ancak, anlatan bir süre sonra Raif Efendi'nin sıra dışı bir öyküsü olduğunu keşfedecek ve yukarıdaki görüşlerini yine kendisi eleştirecektir:

“ fakat bunu düşünürken yalnız o adamların dışlarına bakarız; onların da birer kafaları, bunun içinde, isteseler de istemeseler de işlemeye mahkum birer dimağları bulunduğunu, bunun neticesi olarak kendilerine göre bir iç alemleri olacağını hiç aklımıza getirmeyiz. Bu alemin tezahürlerini dışarı vermediklerine bakıp onların manen yaşamadıklarına hükmedecek yerde, en basit bir beşer tecessüsü ile, bu meçhul alemin merak etsek, belki hiç ummadığımız şeyler görmemiz, beklemediğimiz zenginliklerle karşılaşmamız mümkün olur... İnsanlar nedense ne bulacaklarını tahmin ettikleri şeyleri araştırmayı tercih ediyorlar. Dibinde ejderha bulacakları kuyuya incek bir kahraman bulmak, muhakkak ki dibinde ne olduğu hiç bilinmeyen bir kuyuya inmek cesareti gösterecek bir insan bulmaktan daha kolaydır...”(Ali, s.11).

Sabahattin Ali, bu sözlerle bir taraftan çalışmanın başında alıntılıdığımız, her insanın incelemeye ve keşfetmeye değer bir iç dünyası olduğu görüşünü başka bir biçimde söylemektedir, öte taraftan da dünyayı ve sosyal çevreyi bilinebilir, dolayısıyla da denetlenebilir kılma güdüsünü, işte bu yalnlık ve çarpıcılıkla dile getirmektedir.

Raif Efendi incelenmeye değer insanlardan biridir anlatanya göre. Raif Efendi'nin öyküsü aslında basittir. Gençliğinde Almanya'dayken yaşadığı, ömrü boyunca da unutamadığı bir aşk öyküsüdür. Ancak, bu aşkın yaşanış biçimi, Raif Efendi gibi bir kişilik üzerinde bıraktığı derin ve onulmaz yaralar ve ardından bütün yaşamın akışını, anlamını ve değerini değiştirmesi bakımından sıra dışıdır. Aynı zamanda, Sabahattin Ali'nin gözlem ve aktarma yetisine okuyucuyu hayran bırakacak kadar da iyi yazılmıştır.

Anlatanın, bütün sıradan görünüşüne rağmen Raif Efendi'ye duyduğu merak, Raif Efendi'nin, yine bir öfke nöbeti sonrasında Hamdi'yi veya onun gibileri ayna gibi yansıttığı bir karakalem resmini görmesiyle başlar:

“Avuç içi kadar kâğıdın üzerinde Hamdi'yi görüyordum... Hayvanca bir hiddet ve tarifi imkansız bir bayağılıkla... Raif Efendi'nin birkaç çizgi ile ortaya koyduğu Hamdi, benim uzun zamandan beri görmek istediğim halde bir türlü göremediğim insandı. Yüzünün bütün iptidai ve vahşi ifadesine rağmen acınacak bir tarafı vardı.

Zalimlik ve zavallılığın iştiraki hiçbir yerde bu kadar vazih olarak gösterilmemiştir... (Ali, s.23)”.

Bu resimle birlikte, insan tanımak ve betimlemek bakımlarından Raif Efendi’nin olağanüstü bir beceriye sahip olduğunu hisseden anlatan, onunla daha yakından ilgilenmeye başlar. Evine gider gelir. Ailesiyle tanışır. Kendini hepsine bakmakla zorunlu saymasının dışında, Raif Efendi için aile üyelerinin hiç biri anlam taşımamaktadır, her biri birer yabancıdır ona. Kısa süre sonra da, zaten sık sık hastalanan ve sağlığı pek de iyi olmayan Raif Efendi ölür. Ancak ölmeden önce, anlatana, kendi öyküsünü kaleme aldığı defteri verir.

Bu aşamadan sonra, Raif Efendi’nin öyküsünü kendi günlüğünden okumaya başlıyoruz. Ancak, bundan önce, anlatanın Raif Efendi gözlemleri üzerinde biraz daha ayrıntılı durmakta fayda var. Anlatana göre Raif Efendi başkalarının horlamalarına, hatta saldırganca tutumlarına ses çıkarmayan, belki de kendini bu tür muamelelere layık gören bir insandır. Hatta ilk başlarda, kendini savunma ve hakkını arama gücünden yoksun bir zavallı görünümü vermektedir. Örneğin yıllardır hep aynı firmada büyük titizlikle çalıştığı halde, maaşına zam istemeyi aklına bile getirmez. Hamdi’nin öfke nöbetleri karşısında veya başkalarından gördüğü kötü muamelelere sesini çıkarmaz:

“Şirkette olsun evde olsun kendisine ruhen yabancı insanların onu adamdan saymamalarını hoş görmekle kalmıyor, bunda adeta bir nevi isabet de görüyordu” (Ali, s.33).

Yine anlatana göre, Raif Efendi ‘çok alıngan, gayet ince görünüşlü ve dikkatli’dir (Ali, s.33). İnsanların zaaflarına merhametle bakmaktadır, ancak bu, onları haklı bulduğu anlamına gelmemektedir. Anlatanın kendisine bütün yaklaşma çabalarına karşın mesafesini hep korumuştur. Kendisi hakkında hemen hiç konuşmaz, aslında anlatandan hoşlanmasına rağmen ona içini hiç açmaz.

Literatür bulguları, bütün bu özelliklerin, kendilik değerlendirmesi olumsuz, benlik saygısı düşük bireylerin tipik özellikleri olduğuna işaret etmektedir. Pelham (1991) düşük özsaygılı kimselerin hayata daha kuşkucu yaklaştıklarını, bunun da onları tehditlere karşı daha zayıf ve hassas kıldığını belirtmektedir. Bu sebeple düşük özsaygılı kimselerin tehdit algı eşikleri daha düşüktür, başkalarına normal gelen olayları daha kolaylıkla tehdit olarak algılayabilmektedirler. Bulgular düşük özsaygılıların benlik sunumlarında daha tereddütlü,

çekingen, suskun, kapalı davrandıklarını, çünkü güçlü bir reddedilme kaygısı taşıdıklarını göstermektedir (Pelham, 1991). Bu bulgular, Raif Efendi’nin, benlik saygısı düşük biri olduğuna işaret etmektedir. Ancak, yine de bu değerlendirmenin anlatanın gözlemlerine dayandığını belirtmemiz gerekir. Raif Efendi’nin kendine verdiği değer ne nitelikte olduğunu tam olarak anlayabilmek için, kendi öyküsünü anlattığı günlük daha iyi bir kaynak olacaktır.

Raif, küçük bir çocukken, daha çok hayaller dünyasında yaşar. Kendisinin kahramanı olduğu serüvenlere dalmayı, başka çocuklarla oynamaya veya gerçek dünyayla temas etmeye yeğler. Orada kendini, gerçek dünyada olduğunda çok daha özgür, yetkin ve değerli hissetmektedir. Kah iyileri kötülerin elinden kurtarır; kah ünlü bir ressam olup dünyayı dolaşır. Gerçek sosyal dünyada ise tamamıyla içedönük, çekingen bir yapısı vardır:

“Tabiatımda manasız denilecek kadar ileri giden bir çekingenlik vardı ki, çok kere etrafım tarafından yanlış anlaşılma, aptal yerine konmama sebep olur ve beni üzerti. Hiçbir şey beni hakkımdaki kötü kanaati düzeltmek mecburiyeti kadar korkutmazdı. Sınıf arkadaşlarımdan yaptığı bir kabahat daima benim üzerime atıldığı halde ben kendimi bir kelime ile oldum müdafaaya cesaret edemez, eve döndüğümde bir kenara saklanıp ağlardım” (Ali, s.48).

Çalışmalar göstermektedir ki yüksek özsaygılı kimseler, genellikle kendilerine güvenlidir ve başkalarının, onların gereksinimlerine duyarlı olduklarını düşünmektedirler. (Bushman ve Baumeister, 1998; Park ve Maner, 2009). Yüksek özsaygılılar bu sebeple, benliklerine yönelik herhangi bir tehdit algıladıklarında sosyal ilişkilerine yönelme eğilimlidirler. Oysa düşük benlik saygısına sahip bireyler, genellikle kendilerine güvenden yoksundurlar ve başkaları tarafından reddedilecekleri, gereksinimlerinin başkaları tarafından karşılanmayacağı kaygısı taşımaktadırlar (Leary ve Baumeister, 2000; Park, Crocker ve Kiefer, 2007). Düşük benlik saygısına sahip bireyler, benliklerine yönelik tehdit algıladıklarında sosyal ilişkilerden kaçınarak mevcut özsaygı düzeylerini korumak istemektedirler. Çünkü diğer insanlarla ilişki kurmak, ilişki kötüye giderse olumsuz benlik değerinin pekişmesi gibi ciddi riskler taşımaktadır (Park ve Manner, 2009).

Raif Efendi’nin insanlardan kaçışını ve suskunluğunu irdelerken, sosyal psikolojide çokça çalışılan ‘bağlanma’ kavramına da değinmemiz gerekir. Bowlby, insanların

psikobiyolojik kökenli bir bağlanma davranış sistemiyle doğduğunu ileri sürmektedir. Bowlby'e (1973) göre bebeklik döneminde, gereksinim anında ulaşılabilen ve kişinin yakınlık ve destek arayışına yanıt veren bir bağlanma figürüyle girilen etkileşim, en uygun sistemdir ve insanlarda içsel bir güvenlik hissinin temelini oluşturmaktadır. Bu içsel güvenlik hissine sahip kişiler, dünyanın genellikle güvenli bir yer olduğu, diğer insanların gereksinim anında yardımcı olacakları ve çevreyi merakla ve güvenle keşfetmenin mümkün olabildiğini duyumsamaktadırlar. Eğer bebeklikteki bağlanma figürü (genellikle anne) reddedici veya gereksinim anında ulaşılamaz ise insanların güvenlik gereksinimi doyurulamaz, kaygı ve kaçınma gibi bir takım duygusal düzenleme stratejileri gelişir ve kişinin kendi değeri hakkındaki şüpheleri artar (Mikulincer, Shaver, Sapir-Lavid ve Avihou-Kanza, 2009).

Kişinin bağlanma biçimi, çocuklukta, ana-babayla kurulan ilişkilerle şekillenmektedir (Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall, 1978; Mikulincer ve Shaver, 2003). Ainsworth vd. (1978), anne-çocuk arasında üç farklı bağlanma biçimi ayırt etmişlerdir: Birinci tip, annesini çevreyle ilişkisinde güven verici bir dayanak olarak kullanmaktadır ve 'güvenli çocuk' tipini yansıtmaktadır. İkinci tipte, anne mesafeli durmakta, çocuğun kendine yaklaşma çabalarını reddetmekte ve bunun sonucunda 'kaçınan çocuk' tipi belirlemektedir. Üçüncü tipte anne, çocuğa aşırı korumacı yaklaşmakta veya tutarsız tepkiler göstermekte ve bunun sonucunda, 'kaygılı çocuk' tipi ortaya çıkmaktadır.

Bağlanma kuramının en temel öngörülerinden biri de çocuklukta bağlanma ile ilgili geliştirilen stratejilerin, yetişkinlikte kurulacak ilişkilerde de kendini göstereceğidir (Hazan ve Shaver, 1987). Reis ve Patrick (1996) karşı cinsle kurulan romantik ilişkilerdeki bağlanma biçiminin altında bebek-bakıcı etkileşiminde ortaya çıkan bağlanma biçimlerinin yattığını söylemektedir. Gerçekten de çalışmalar, çocuklukta güvenli bağlanan insanların, ileriki yaşamlarında daha istikrarlı bir kendilik değerine sahip olduğunu, depresyon gibi duygularını bozukluklarına daha az yakalandıklarını, romantik ilişkilerde ve evliliklerde daha doyumlu ve istikrarlı olduklarını göstermektedir (Hazan ve Shaver, 1987; Mikulincer, Shaver, Gillath ve Nitzberg, 2005). Güvenli bağlananlar, yakın ilişkilerinde kendi iç dünyalarını ve duygularını daha rahat ve sağlıklı biçimde açabilmektedir. Bebeklikte kaygılı bağlananların ise başkalarıyla yakınlık kurma istekleri çok yoğundur, fakat bunda her zaman başarılı olup olmadıkları şüphelidir (Reis ve Patrick, 1996). Öte taraftan bebeklikte kaçınan bağlananlar, yetişkinlikte de başkalarıyla yakınlık kurmaktan kaçınmaktadırlar (Hazan ve Shaver 1987).

Mikulincer ve Nachshon (1991) kaçınan insanların genellikle kendi duygularını ve iç dünyalarını başkalarıyla paylaşmadıklarını, kendilerini açan insanlardan da fazla hoşlanmadıklarını gözlemişlerdir. Kaçınan insanların kendilerini açmada isteksiz olmalarının altında, reddedileceklerine dair, bilinçli olmasa da içsel bir korkuları olduğu belirtilmektedir (Cassidy ve Kobak, 1988).

Raif’in çekingenliğinin ve insanlarla ilişki kurmakta zorlanmasının altında, küçüklükte geliştirdiği güvensiz/kaçınan bağlanma stratejisi ile büyük olasılıkla bu stratejiden kaynaklanan düşük kendilik değeri yatıyor gibi görünmektedir. Raif’in günlüğünde, annesiyle kurduğu ilişkinin niteliğine hiç değinilmemiştir. Aslında tek başına bu veri bile, Raif’in annesiyle kurduğu bağın güvenli olmadığına işaret etmektedir. Raif, daha küçük bir çocukken bile bir yandan reddedilme kaygısıyla kendini bir türlü anlatamamakta, kimseyle yakın ilişki kuramamaktadır. Bu durum ergenlikte karşı cinsle ilişkilerinde de Raif’i daima zorlar:

“Bir kadın herhangi bir şekilde hoşuma gidince ilk yaptığım iş ondan kaçmak olurdu. Karşı karşıya kaldığım zamanlar... boğucu bir utanma ile dünyanın en zavallı insanı haline gelirdim” (Ali, s.59).

Öte yandan, bu çekingenlik onun daha da aptal ve beceriksiz algılanmasına sebep olmakta, diğer insanlardan daha da kaçmasına yol açmakta, kendilik değerini daha da düşürmektedir. Reddedilme kaygısı çekingenliğe yol açarken, çekingenlik de gerçekten reddedilme olasılığını arttırmaktadır. Bu durum bir kısır döngü yaratmaktadır. Çekingen insanlar, sosyal ilişkiden kaçarak kısa süreli ve anlık rahatlama yaşasalar da, uzun vadede onları yalnızlık ve süregelen düşük kendilik değeri beklemektedir. Raif de yaşadığı bu paradoksun farkındadır. Aslında bu durumdan çok da rahatsızdır. Mutlu değildir:

“Beni kemiren sadece büyük bir yalnızlık hissiydi ve gene bu yalnızlığın tesiriyle, bana yakın olduğunu anladığım bir insana karşı birçok noktalarda kendimi aldatmaya hazırdım” (Ali, s. 94).

Sonuç olarak, Raif, kendilik değeri düşük ve kaçınan bağlanan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Reddedilme kaygısı, Raif Efendi’yi kendini savunmaktan, iç dünyasını açmaktan ve insanlarla yakınlaşmaktan alıkoymaktadır. Benlik görüşü olumsuz kimselere özgü özelliklerinin kaynağı da, büyük olasılıkla bu kaçınan bağlanma stratejidir.

Aşk

Raif’in günlüğüne dönecek olursak, Raif, I. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda, baba mesleği sabunculuğun inceliklerini öğrenmek üzere yine babası tarafından Berlin’e gönderilir. Ancak, Raif Almanya’ya gitmeden önce, bir süre İstanbul’da resim eğitimi alır. Resme çocukluğundan beri ilgisi ve yeteneği vardır. Çünkü resim Raif’e:

“içimden bir şey vermek gibi gelmiyordu, dışarıyı alıp bir kâğıda aksettirmekten ibaret görünüyordu” (Ali, s. 50)

Ancak İstanbul’daki resim eğitimi sırasında çok geçmeden işin iç yüzünün öyle olmadığını kavrar. Yine *içini* ele vereceği, bu *içte* de pek değerli şeyler olmadığı, bunun da başkaları tarafından anlaşılması, benlik değerini daha da düşüreceği için, yani mevcut benliğini koruyabilmek için resim eğitimi yarıda bırakır. Babasının Almanya önerisini sevinerek kabul eder.

Bir süre sonra Raif geliş nedenini neredeyse unutmuştur. Günlerini, şehri amaçsızca dolaşarak geçirmeye başlar. Yine bu günlerin birinde, kendi deyimiyle bir mucize gerçekleşir. Bir resim sergisini gezerken, rast geldiği kürk mantolu bir kadın portresi onu adeta büyüler. Bu bir oto portredir. Ressam kendini resmetmiştir. Raif günlerce aynı sergi salonuna gelir, aynı portre önünde saatler geçirir. Madonna adeta yaşamının tek anlamı haline gelmiştir. Neyse ki sonunda, tesadüfler eseri, Kürk Mantolu Madonna’nın kendisiyle, Maria Puder’le tanışacaktır. Maria Puder, ressamdır, ancak geçinebilmek için bir gazinoda şarkıcılık yapmaktadır. Maria ile Raif’in dostlukları zamanla ilerler. Ancak, Maria Raif için bir dosttan daha fazla anlam taşımaktadır, o artık Raif’in “yaşamak için kayıtsız şartsız muhtaç olduğu” (Ali:86) kimsedir. Bunun nedenini Raif şu sözlerle anlatır:

“bir ruh ancak benzerini bulduğu zaman... yaşamaya başlıyordu” (Ali, s.89).

Murray, Holmes, Bellavia, Griffin ve Dolderman (2002), romantik ilişkilerde, insanların ruh eşlerini bulduklarına inanmalarının mutlulukla ilişkili olduğunu, çünkü karşıdaki kişiyle aynı ruhsal deneyimleri yaşadıklarını ve kendilerinin gerçekten anlaşılabilirliklerini düşündüklerini söylemektedir. Murray ve arkadaşlarına (2002) göre iki insan gerçekten de birbirlerine tam anlamıyla benzemeyebilirler, ancak öyle olduğuna inanmaları gereklidir. Murray ve arkadaşları (2002), bunun bir çeşit benmerkezcilik

olduğunu, karşı tarafın, kişinin benliğine doğru asimile edildiğini, bu durumun da insanlarda benzerlik algısı ve ruh eşini bulmak gibi bir his yarattığını, böylece kendilerinin doğru anlaşıldığını düşündüklerini ileri sürmektedir. Benzer şekilde Reis ve Shaver (1988) de yakın bir ilişkide eşlerin birbirlerini anladıklarını düşünmelerinin, ilişki doyumu açısından zorunlu olduğunu söylemişlerdir.

Bu açıdan bakıldığında Raif, görünüşte kendisinden çok farklı bir kişiliği olmasına rağmen, Maria’da kendisini bulmuştur. Raif ne kadar çekingense, Maria o kadar pervasızdır. Raif insanlardan kaçarken, Maria onlarla iç içedir. Raif, iç dünyasını kimselere açmazken, Maria dosdoğru içinden geçenleri söylemektedir. Oysa görünüşte birbirine karşıt kişiliklermiş gibi duran Maria ve Raif, Raif’e göre gerçekten de birbirlerine benzemektedirler. Örneğin Maria da Raif gibi resim yapmaktadır, ikisi de doğayı sevmektedir. Çeşitli konulardaki zevkleri, ilgileri, düşünceleri ve hisleri neredeyse aynıdır. Raif, kendisiyle Maria arasındaki uyumu dile getirirken, Murray ve arkadaşlarının (2002) ‘karşı tarafın, kişinin benliğine asimile edilmesi’ konusunun da net olarak farkında olduğunu göstermektedir. Yani gerçek benzerliğin değil de, kişinin karşısındakini kendisine benzer olarak algılamaya istek ve eğiliminin aşk için önemli olduğunu, Sabahattin Ali 1940’larda, daha bu konuda herhangi bir kavramsallaştırma ve bilimsel açıklama yokken, oldukça net bir şekilde dile getirmektedir:

“...her noktada aynı düşünmenin neticesiydi; gerçi bunda bir tarafın fikrini kabul edip kendine mal etmeye diğer tarafın evvelden hazır bulunmasının da tesiri vardı. Fakat karşısındakinin her kanaatini doğru bulup benimsemek için vesile aramak da bir nevi ruh yakınlığı değil miydi?” (Ali, s.105).

İnsanların kendi benzerlerini, yani ruh eşlerini buldukları algısının iki boyutta gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Birincisi, bizim bu çalışmamızın ana temasını oluşturan benlik değeri boyutudur. Bulgular, olumsuz benlik görüşüne sahip kişilerin, kendilerini gerçekten de olumsuz değerlendiren eşler aradıklarına, benzer tutumlara sahip kişilerle ilişki kurduklarına işaret etmektedir. Gerçekten de Maria, Raif’i çok da olumlu değerlendirmemektedir ve bu Raif’in kendi değerlendirmeleriyle uygunluk göstermektedir. Örneğin Maria Raif’e “... pek çocuk, daha doğrusu pek kadın gibisiniz... sizi de birinin idare etmesi lazım” (Ali, s.98) der. Swan ve arkadaşları (1994) olumsuz benlik görüşüne sahip katılımcıların %78’inin, eşlerinden gelecek olumsuz geri bildirimini olumlu geri bildirimle yeğlediklerini bulmuştur. Araştırmacılara göre bunun sebebi insanların, kendi değerlendirmelerine benzer

değerlendirme yapanlarla daha rahat ve düzgün iletişim kuracaklarına inanmaları; eşlerin beklentilerinin yüksek tutulmaması sebebiyle ileride daha az sorunla karşılaşacaklarını düşünmeleridir.

İnsanların ruh eşlerini buldukları algısına yol açan ikinci boyut da bağlanma biçimleri boyutudur. Klohnen ve Luo (2003) da, eşlerin benzerlik algısı için, bağlanma biçimlerini de benzer algılamaları gerektiğini ileri sürmektedir. Klohnen ve Luo’nun (2003) bulgularına göre karşıdakinin bağlanma biçimini kendi bağlanma biçimine benzer algılayan kişiler, onları daha çekici bulmuşlardır. İnsanların en az çekici buldukları kişiler ise, bağlanma biçimi bakımından kendilerine hiç benzer algılamadıkları kişiler olmuştur. Aynı çalışma, kaçınan bağlanma biçimine sahip bireylerin, en çok kaçınan algıladıkları kişiyi, en az da kaygılı algıladıkları kişiyi çekici bulduklarını göstermiştir. Raif ile Maria da bağlanma biçimi açısından birbirlerine benzer görünmektedirler. Raif’e göre, Maria’yla iç dünyaları tamamen birbirine benzemektedir. Raif gibi, Maria da kendini “dünyadan ziyade kafasının içinde yaşayan” (Ali, s.92) bir insan olarak tanımlamaktadır. Gerçek dünyada gösterdiği canlılığın, dışadönüklüğün, kurduğu ilişkilerin Maria için pek bir önemi yoktur, çoğu zaman da zorunluluktur. Maria da Raif gibi, insanlardan pek hoşlanmamakta, onlara güvenmemektedir. Hatta Maria’da, kendi sözleriyle, “inanmak noksan”dır. İnsanlara inanamaz, güvenemez. Raif gibi yalnız bir insandır.

Bir zaman sonra, Maria ile Raif’in ilişkisi, beklenildiği gibi bir aşk ilişkisine dönüşür. Bu aşk ilişkisi, Raif’in iç dünyasında ciddi değişikliklere neden olur. Aron, Paris ve Aron’a (1995) göre aşık olmak aslında bir nevi kendini keşif sürecidir. Yeni başlayan bir aşk ilişkisi, benliğin saklı kalmış ya da bastırılmış yönlerinin açığa çıkmasını destekleyici bir ortam hazırlamaktadır. Aron, Paris ve Aron’ın (1995) yürüttüğü iki sene süren boylamsal bir araştırma, gerçekten de, aşkın benliği yücelttiğini, özsaygı ve yeterlilik duygularını yükselttiğini göstermiştir. Araştırmacılar, bunun, kişinin bir başkası tarafından sevmeye layık olduğunu anlamasından kaynaklandığını söylemektedirler. Raif’in geçirdiği iç değişiklikler de bu çerçevede düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Örneğin o zamana kadar, hiç kimseye kendi iç dünyasını açmayan Raif, Maria ile böyle bir sıkıntı yaşamaz. Okuduğu kitaplardan, kurduğu düşlerden, ergenlikte cinsel istek duyduğu komşusu Fahriye Abla’dan kolayca bahseder:

“şimdiye kadar kendime bile söylemekten çekindiğim taraflarım, bana hiç haber ermeden, saklandıkları yerlerden çıkıyor ve ortaya dökülüyorlardı...bütün çıplaklığımla, hiçbir şey örtbas etmeden görünmek istiyordum...” (Ali, s.103).

Ancak, bütün güzel şeyler gibi, Raif’le Maria’nın aşkı da bir gün, beklenmedik şekilde biter. Raif, memleketine döndükten sonra bu aşkı hiçbir zaman unutamaz, bu aşkın etkisinden ömrü boyunca kurtulamaz. Daha sonra bir başkasıyla evlenir, çocukları olur, iş hayatı olur, yine de Maria aşkının, Raif’e hissettirdiği değerlilik hissi ve yaşama sevinci, ölüncüye kadar bir daha görünmez:

“Bu insanlar, dünyada nasıl yaşamak lazımsa öyle yaşıyorlar, vazifelerini yapıyorlar, hayata bir şey ilave ediyorlardı. Ben neydin? Ruhum bir ağaç kurdu gibi beni kemirmekten başka ne yapıyordu... muhakkak ki dünyanın en lüzumsuz adamıydım.” (Ali, s.124).

Özetlersek, Raif de hem kendisini kendi gibi değerlendiren hem de bağlanma biçimi bakımından kendisine benzer algıladığı birine, Maria’ya aşık olmuştur. Kısa süreliğine de olsa, aşkın dönüştürücü gücü, Raif’e kendini değerli hissettirmiştir. Ancak ilişki bitince Raif’in kendine verdiği değer de bitmiş, onu adeta bir yaşayan ölüye çevirmiştir. Romanın ana hatlarını bu çalışmada ortaya çıkarmış olsak da, Raif’in öyküsünün sonunu merak edenler, *Kürk Mantolu Madonna*’yı mutlaka okumalıdır.

Sonuç, tartışma ve öneriler

Bu çalışma ‘benlik-kendilik’ kavramı ile ilgili sosyal-psikolojik kuram ve araştırma bulgularının sunulduğu ve *Kürk Mantolu Madonna*’nın karakterleri çerçevesinde değerlendirildiği bir derleme-çözümleme çalışmasıdır. Bu çalışmayla bir taraftan ‘benlik/kendilik’le ilgili sosyal psikolojik kuram ve araştırma bulguları, -her ne kadar kurgu da olsa- belirli bir tarihsel ve sosyal bağlama denk düşen roman örüntüsü ve karşılıklı dinamik etkileşim içerisinde bulunan roman kişileri bağlamında incelenmekte ve tartışılmaktadır. Diğer taraftan, roman kişilerinin çeşitli psikolojik özellikleri, benliklerinin içeriği, yapısı ve süreçleri bakımından niteliksel olarak çözümlenmektedir.

Sosyal psikolojide, kendilik değeri, özsaygı, kendini doğrulama, bağlanma biçimleri gibi ‘benlik’in açıklanmasında merkezi rol oynayan kavramlar, genellikle, ölçeklerle toplanan

verilere veya laboratuvar ortamlarında bazı değişkenlerin kontrolü sonucu katılımcıların verdikleri tepkilere dayanarak araştırılmaktadır (örn. bkz. Baumeister vd., 1993; Dutton ve Brown, 1997). Elbette ki bu tür bilimsel araştırma teknikleri, benlikle ilgili çok değerli bulgulara ulaşmamızı sağlamaktadır. Ancak, bu tür çalışmalarda sosyal yaşamın karmaşıklığı, insanlar arasındaki karşılıklı dinamik etkileşimler, bu etkileşimlerin her bir insanın benlik görüşüne nasıl yansıdığı bir ölçüde ihmal edilmektedir. Oysa gündelik yaşamda insanlar sürekli etkileşim halindedir ve yaşamın kendisi esasında inişli çıkışlıdır. Örneğin Hamdi karakteri gibi, istikrarsız yüksek özsaygılı kimselerle, anlatan gibi istikrarsız düşük özsaygılı kimseler etkileşime geçtiğinde, bu durum birincinin benlik görüşüne olumlu, ikincinin benlik görüşüne ise olumsuz etki yapmaktadır. Öte yandan istikrarsız fakat olumsuz benlik görüşüne sahip olan anlatan, istikrarlı olumsuz benlik görüşüne sahip Raif Efendi ile birlikteyken kendini çok daha iyi hissetmektedir. Bu tür veriler, ancak karmaşık sosyal yaşamın sistematik olarak gözlenmesi yoluyla edinilebilmektedir. Dolayısıyla, şair, yazar gibi, işi biraz da insan tanımaya dayalı ustaların gözlemleri, genel olarak insan psikolojisi, özel olarak da benlik kavramı üzerine çok değerli veriler sunmaktadır. Bu sebeple usta yazar Sabahattin Ali’nin 1943 yılında yayınladığı, psikolojik roman özelliği taşıyan Kürk Mantolu Madonna’nın karakterlerini inceleyen bu çalışma, sadece bir derleme-çözümleme karması değil, aynı zamanda bir bilimsel veri analizidir de.

Bu analizin bulguları kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Birincisi, Hamdi karakteri, Tesser’in (1988) Benlik Değerlendirmesinin Sürdürülmesi Kuramı’nın ‘benlik bakımından önem taşıyan boyutlarda yakın diğerleriyle benzer olmak, kişide psikolojik rahatsızlık yaratmakta ve onu *daha olumlu yönde ayrışma* çabasına itmektedir’ varsayımını ve Festinger’in (1954)’in olumlu benlik görüşüne ulaşmak için aşağı doğru karşılaştırma yapıldığı görüşünü doğrulamaktadır. Yine Hamdi karakteri, Kernis ve arkadaşlarının (1993) istikrarsız yüksek özsaygı kavramına tipik bir örnek oluşturmaktadır

İkincisi, analizler anlatan karakterinin işsizlik sebebiyle yoğun şekilde hissettiği utanç duygusunun, Dickerson ve arkadaşlarının (2004) reddedilme, olumsuz sosyal değerlendirilme, etiketlenme ve ayrımcılığa uğrama gibi sonuçlar doğuran sosyal tehditlerin varlığı durumunda ortaya çıkacağı görüşünü ve kültürlerarası çalışmaların toplulukçu kültürlerde sosyal statüdeki düşüşün daha fazla utanma duygusuna yol açacağı’ şeklindeki bulgularını destekler niteliktedir.

Üçüncüsü hem anlatan karakterinin hem de Raif’in Hamdi ile ilişkisi, Pelham ve Swan’ın (1989) Kendini Doğrulama Kuramı’nın ‘insanlar, kendileri hakkında olumsuz

görüşlere de sahip olsalar, bunun doğrulanması gereksinimindedirler' varsayımını doğrulayacak niteliktedir.

Dördüncüsü, Raif karakteri, olumsuz benlik görüşüne sahip bireylerle ilgili araştırma bulgularının neredeyse hepsini doğrulamaktadır (örneğin bkz. 1996; Bushman ve Baumeister, 1998; Park, Crocker ve Kiefer, 2007). Ayrıca Raif, kaçınan bağlanma biçimine sahip bireylere de tipik bir örnek oluşturmaktadır (bkz. Mikulincer ve Nachshon, 1991).

Son olarak, romanda aşkla ilgili ortaya konan veriler, kendilerini doğrulamak için bireylerin kendi benzerlerini aradıklarını (Murray vd., 2002); yine kaçınan bireylerin kaçınan kişileri daha çekici buldukları (Klohnen ve Luo, 2003); ve aşkın benliği yüceltici bir rol oynadığı (Aron, Paris ve Aron, 1995) bulgularını desteklemektedir.

Bu çalışma, ileride araştırılması gereken önemli bir soruyu da gündeme getirmiştir: Benlik değerine yönelik bir tehdit algısı yokken ortaya çıkan şiddet davranışı nereden, hangi gereksinimden kaynaklanmaktadır? Aslında Romanda bu soruya da cevap verilmektedir. Benlik değerine yönelik tehdit algılandığı durumlarda savunma işlevi gören şiddet (Baumeister, 1996), Hamdi'de de gözlemlendiği gibi, tehdit algısı olmadığı durumlarda benlik yüceltici işlev görüyor gözükmemektedir. Başkalarını küçük görme, horlama, azarlama, bağırma, aletle veya aletsiz fiziksel saldırı gibi çok çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan şiddet, insanların kendilerini başkalarından daha üstün görmelerine, dolayısıyla da kendileri hakkındaki olumluluk/değerlilik hislerini ilerletmeye yarıyor olabilir. Hamdi gibi istikrarsız yüksek özsaygılı kişilerin benliğe yönelik tehdit olmadığı durumlarda da şiddet davranışında bulunmasının altında, kendi değerlerinin doğrulanmasını güvenceye almak da yatıyor olabilir. Elbette bu varsayımların bilimsel yollarla, uygun araştırma yöntemleriyle yapılacak çalışmalarla doğrulanması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Kürk Mantolu Madonna'nın karakterleri, özellikle Batı literatüründe ortaya konan benlikle ilgili kuram ve kavramların çoğunun, gerçek yaşamda nasıl karşımıza çıktığına; bu kavramların, birbirleriyle iç içe geçmişliği ve karşılıklı dinamik etkileşimlerinin gerçek yaşamda nasıl belirdiğine etkileyici bir örnek oluşturmaktadır. Kürk Mantolu Madonna ile de adeta bir 'sosyal psikolojide benlikler' dersi vermektedir.

Çalışmanın bazı eksiklikleri de mevcuttur. Örneğin Kürk Mantolu Madonna'nın ana teması olan 'Aşk'ın karakterler arasında yaşanış şekli her ne kadar sosyal psikolojik açıdan incelenmeye değer de olsa, sayfa kısıtlılığı nedeniyle bu çalışmada bu konuya girilmemiştir.

Kaynaklar

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M.C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: Assessed in the strange situation and at home*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ali, S. (2010/1943). *Kürk Mantolu Madonna*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul (37. baskı)
- Aron, A., Paris M. ve Aron E.N., (1995). Falling in love: Prospective studies of self-concept change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(6), 1102-1112.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* içinde (ss. 71-81). New York: Academic Press.
- Baumeister, R.F. (1987). How the self became a problem: A psychological review of historical research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 163-176.
- Baumeister, R.F. (1993). Understanding the inner nature of low self esteem. R. F. Baumeister (Ed.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* içinde (ss. 201-219). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Baumeister, R.F. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 1, 5-33
- Baumeister, R.F., Campbell, J.D., Krueger, J.I. ve Vohs K.D. (2003). Does High Self-Esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success, Happiness, or Healthier Lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4 (1), 1-44.
- Baumeister, R.F., Heatherton, T.F., ve Tice, D.M. (1993). When ego threats lead to self-regulation failure: Negative consequences of high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 141-156.
- Blaine, B. ve Crocker, J. (1993). Self-esteem and self-serving biases in reactions to positive and negative events: An integrative review. R. F. Baumeister (Ed.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* içinde (ss. 55- 85). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bosveld, W., Koomen, W., Van der Plight, J. ve Plaisier, J.W. (1995). Differential construal as an explanation for false consensus and false uniqueness effects. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1, 518-532.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Brown, J.D. (1986). Evaluations of self and others: Self-enhancement biases in social failure, and goal pursuit. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1503-1517.
- Brown, J.D. (1998). *The self*. New York: McGraw-Hill.
- Brown, J.D., Dutton, K. A. ve Cook, K. E. (2001). From the top down: Self-esteem and self-Evaluation. *Cognition and Emotion*, 15, 615-631.
- Brown, J.D. ve Marshall, M.A. (2001). Self-esteem and emotion: Some thoughts about Feelings. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5, 575-584.
- Bushman B.J. ve Baumeister, R.F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 219-229.
- Campbell, L. (2005). Responses to verifying and enhancing appraisals from Romantic partners: The role of trait importance and trait visibility. *European Journal of Social Psychology*, 35, 663-675
- Cassidy, J. ve Kobak, R. (1988). Avoidance and its relation to other defensive processes. J. Belsky ve T. Neworski (Eds.), *Clinical implications of attachment* içinde (ss. 300-323). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Crocker, J. ve Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin*, 130, 392- 414.
- Dickerson, S.S., Gruenewald, T.L. ve Kemeny, M.E. (2004). When the social self is

- threatened: Shame, physiology, and health. *Journal of Personality*, 72, 1191–1216.
- Dutton, K.A. ve Brown, J.D. (1997). Global self-esteem and specific self-views as determinants of people's reactions to success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 139-148.
- Feather, N.T. (1989). Attitudes towards the high achievers: The fall of tall poppy. *Australian Journal of Social Psychology*, 41, 239-267.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison process. *Human Relations*, 7, 117-140.
- Greenwald, A.G. (1980). The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist*, 35, 603-618.
- Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.
- Higgins, E.T. ve May, D. (2001) Individual self regulatory functions: It is not "we" regulation, but still social. C. Sedikides ve M. Brewer (Eds), *Individual Self, Relational Self, Collective Self* içinde (ss. 47-67). Philadelphia: Psychology Press.
- Hoelter, J. (1984). Relative effects of significant others on self evaluations. *Social Psychology Quarterly*, 47, 126-134.
- Jones, E.E. ve Nisbett, R.E. (1971). *The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior*. New York: General Learning Press.
- Kernis, M.H., Grannemann, B.D. ve Barclay, L. C. (1992). Stability of self-esteem: assessment, correlates, and excuse-making. *Journal of Personality*, 60, 621-644.
- Kernis, M.H.; Cornell, D.P.; Sun, C.R, Berry, A. ve Harlow, T. (1993). There is more to self esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(6), 1190-1204.
- Kitayama, S., Park, H., Sevincer, A., Karasawa, M. ve Uskul, A. (2009). A cultural task analysis of implicit independence: Comparing North America, Western Europe, and East Asia. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(2), 236-255.
- Klohnen, E.C. ve Luo S. (2003). Interpersonal attraction and personality: What is attractive: Self similarity, ideal similarity, complementarity, or attachment security? *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 4, 709–722.
- Korkmaz, R. (1997). *Sabahattin Ali: Eser ve İnsan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Leary, M.R. ve Baumeister, R.F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer Theory. M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (ss. 1–62). San Diego, CA: Academic Press.
- Mezulis A.H., Abramson L.Y., Hyde J.S., ve Hankin B.L. (2004). Is there a universal positivity bias in attributions? A meta-analytic review of individual, developmental, and cultural differences in the self-serving attributional bias. *Psychological Bulletin*, 130(5), 711–747.
- Mikulincer, M. ve Nachshon, Q. (1991). Attachment styles and patterns of self-disclosure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 321-331.
- Mikulincer, M. ve Shaver, P.R. (2003). The attachment behavioral system in adulthood: Activation, psychodynamics, and interpersonal processes. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (ss. 53–152). New York: Academic Press.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Gillath, O. ve Nitzberg, R.A. (2005). Attachment, caregiving, and altruism: Boosting attachment security increases compassion ve helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 817–839.
- Mikulincer, M., Shaver, P., Sapir-Lavid, Y. ve Avihou-Kanza, N. (2009). What's inside the

- minds of securely ve insecurely attached people? The secure-base script and its associations with attachment-style dimensions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(4), 615-633.
- Murray, S.L., Holmes, J.G., Bellavia, G., Griffin, D.W. ve Dolderman, D. (2002). Kindred spirits? The benefits of egocentrism in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82 (4), 563–581.
- Park, L. E., Crocker, J. ve Kiefer, A. K. (2007). Contingencies of selfworth, academic failure, and goal pursuit. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1503–1517.
- Park, L. ve Maner, J. (2009). Does self-threat promote social connection? The role of self esteem and contingencies of self-worth. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(1), 203-217.
- Pelham, B.W. (1991). On the Benefits of Misery: Self-Serving Biases in the Depressive Self-Concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(4), 670-681.
- Pelham, B.W. ve Swann, W.B. (1989) . From self-conceptions to self-worth: On the sources ve structure of global self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 672–680.
- Petty, R.E. ve Cacioppo, J.T. (1986). *Communication ve persuasion*. New York: Springer-Verlag.
- Rosenberg, M. (1986). Self-concept from middle childhood through adolescence. J. Suls ve A. G. Greenwald (Eds.), *Psychological perspectives on the self* içinde (ss. 107-135). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Sedikides, C., Gaertner, L. ve Vevea J.L. (2005). Pancultural self-enhancement reloaded: A meta-analytic reply to Heine”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(4), 539–551.
- Sherman, D.K., Cohen, G.L., Nelson, L.D., Bunyan, D.P. ve Garcia, J. (2009). Affirmed yet unaware: Exploring the role of awareness in the process of self-affirmation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97 (5), 745–764.
- Steele, C.M. (1988). The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (ss. 261–302). New York: Academic Press.
- Swann, W.B., Hixon, J.G. ve De La Ronde, C. (1992). Embracing the bitter “truth”: Negative self-concepts ve marital commitment. *Psychological Science*, 3, 118–121
- Swann, W.B., De La Ronde, C. ve Hixon, J.G. (1994). Authenticity ve positivity strivings in marriage ve courtship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 857–869.
- Swann, W.B., Jr., Stein-Seroussi, A. ve Giesler, B. (1992). Why people self-verify. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 392-401.
- Tesser, A. (1988). Toward a self-evaluation maintenance model of social behavior. *Advances in Experimental Social Psychology*, 21, 181-227.
- Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92(4), 548-573.